

УДК 330.341:330.322

О. Л. Горяча,

І. А. Сільченко

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. Розглянуто теоретико-методологічну сутність та характер інноваційно-інвестиційної діяльності, виявлено фактори впливу на інновації та інвестиції, досліджено державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інноваційно-інвестиційна діяльність, інноваційний процес, мотивація до інновацій, державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Summary. This paper considers theoretical and methodological nature and character of innovation and investment activities, factors of impacts on innovation and investments, government regulation of innovative and investment activities.

Key words: investments, innovations, innovation and investment activity, innovation process, motivation for innovation, government regulation of innovation and investment activities.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних систем виникає необхідність досягнення високих і стабільних темпів економічного зростання, яке досягається за рахунок переважно інноваційних факторів. Поступове вичерпання запасів традиційних ресурсів і збіль-

шення їх цін, розгортання жорсткої конкурентної боротьби на міжнародних ринках факторів виробництва при постійному зростанні та ускладненні кінцевих і проміжних потреб суспільства унеможливорює економічний розвиток за рахунок застосування екстенсивних факторів. Тільки та

© О. Л. Горяча, І. А. Сільченко, 2013

економіка, яка здатна до прискореного оновлення основних фондів, технологій, продукції, до ефективного підвищення швидкості дифузії новітніх досягнень науки і техніки, досягає сьогодні перспективної конкурентоспроможності.

Реалії розвитку вітчизняної економіки свідчать про низьку інноваційно-інвестиційну активність суб'єктів господарювання. Зріст інвестицій, який відбувається в Україні, не викликає збільшення інновацій. У вітчизняній економіці тільки 12 % від загального обсягу інвестицій спрямовується на інновації. І це відбувається в той час, коли у розвинутих країнах світу інноваційне інвестування стійко тримається на рівні 50–60 %. Економічне зростання в українській економіці відбувається переважно на екстенсивній основі, про що свідчить технологічна частина тих інвестицій, які вкладаються в основний капітал, де переважає третій технологічний уклад (83 %), а четвертий складає лише 10 %. Внаслідок існування відповідних тенденцій Україна обіймає на ринку високих технологій всього 0,1 %, у той час як Німеччина — 16 %, Японія — 30 %, США — 40 %.

Отже, на сучасному етапі розвиток інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям. Саме тому останнім часом серед українських науковців активізувалися дослідження, пов'язані з інноваційно-інвестиційними процесами. Численні роботи таких вітчизняних економістів, як О. Амоша, В. Антонок, Ю. Бажал, О. Волков, Л. Гаман, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гречан, М. Денисенко, А. Землякін, М. Крупка, П. Микитюк, І. Лукінов, В. Осецький, А. Пересада, В. Семіноженко, В. Федоренко, А. Чухно та багатьох інших свідчать про актуальність цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теорії і практики функціонування інноваційно-інвестиційної сфери присвячено дослідження таких видатних зарубіжних вчених, як П. Агіон, П. Друкер, Дж. Кейнс, С. Кузнець, Г. Менш, Р. Нельсон, М. Портер, П. Ромер, Б. Санто, Б. Твісс, С. Уінтер, А. Шпітгоф, Й. Шумпетер, Е Хансен, Р. Хоуітт та ін. Вагомий внесок у теорію інновацій здійснили російські дослідники: С. Глазьев, Б. Кузик, Н. Кричигіна, М. Кондратьєв, Н. Іванова, Ю. Яковець, К. Янковський та ін.

Не заперечуючи певні досягнення у дослідженні інноваційно-інвестиційних процесів, варто зазначити, що низка проблем інноваційного розвитку все ще залишаються невирішеними. Перш за все це стосується необхідності пізнання причинно-наслідкових залежностей поведінки економічних суб'єктів у сфері інновацій. Реальні інвестиції здійснюються суб'єктами у процесі прийняття відповідних рішень, які формуються під впливом цілої групи факторів. Інноваційні інвестиції є особливою формою реалізації інвес-

тицій. Саме тому обґрунтування ефективної економічної політики у національній економіці потребує дослідження комплексу взаємопов'язаних факторів, які впливають на реалізацію інтересів саме тих суб'єктів, у розпорядженні яких перебувають інвестиційні ресурси. Таким чином, без пізнання мотиваційного механізму здійснення інвестицій, без з'ясування закономірностей їх трансформації в інновації неможливо побудувати національну модель інноваційного розвитку.

Метою дослідження є узагальнення і розвиток науково-методологічних основ визначення сутності та характеру інноваційно-інвестиційної діяльності, виявлення факторів впливу на здійснення інноваційних інвестицій, розробка практичних рекомендацій щодо створення напрямів державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В умовах жорсткої конкурентної боротьби та процесу світової глобалізації, який торкається всіх сфер людської діяльності, підприємства мають звертати особливу увагу на засоби збереження конкурентних позицій в ринковому середовищі. На сьогодні одними з найефективніших засобів збереження та подальшого розвитку існуючого стану підприємства та економіки країни в цілому є інновації. Лише за рахунок розвитку нових ідей, впровадження в практику суб'єктів господарювання техніко-технологічних конкурентних можливостей підприємства мають змогу не лише реалізувати свій потенціал повною мірою, а й забезпечувати собі перспективу розвитку шляхом відкриття нових ринків збуту, розширення асортименту продукції, орієнтації на нові сегменти ринку, освоєння різних типів виробництва продукції тощо. Водночас використання інноваційного підходу під час створення товарів призведе до раціональної та збалансованої економії при використанні ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших), які необхідні країні [1, с. 154].

Активізація інноваційної діяльності в умовах ринкової економіки пов'язана передусім з пошуком джерел і оптимальних форм інвестування, які мають забезпечити баланс між інноваційними витратами та фінансовими можливостями [2, с. 382]. Інвестиції — невід'ємний елемент інновацій, адже важко уявити будь-які дослідження без необхідного фінансування. У той же час інновації також являють собою особливий елемент інвестування. Інновації та інвестиції на рівні підприємства можна розглядати через призму причинно-наслідкових зв'язків: ефективні нововведення в кінцевому підсумку є непрямим джерелом інвестицій (внаслідок впровадження інновацій підприємство отримує додатковий прибуток, який в подальшому може бути реінвестований). З такої точки зору, інвестиції можна розглядати як наслідок інноваційної спроможності підприємства. З іншої точки зору, ін-

вестиції — це першоджерело новацій, яке створює своєрідний «поштовх» або «поміст» для подальших досліджень. Таким чином, ми можемо говорити про наявність беззаперечного зв'язку між цими двома економічними категоріями, які науковці пов'язують такими термінами, як «інноваційна форма інвестицій», «інноваційно-інвестиційна діяльність» та «інноваційно-інвестиційна стратегія».

Втілення нових технологій — складний процес, який завжди супроводжується високими витратами і характеризується невизначеністю результатів. Тому в процесі впровадження цих нововведень виникають перешкоди, які суб'єктам господарювання часто подолати досить важко. Сукупність цих перешкод створює інноваційний бар'єр, який визначається через співвідношення очікуваного рівня прибутковості від інноваційної діяльності з очікуваним рівнем прибутковості від традиційної діяльності підприємця. Притаманні інновації риси суспільного блага, швидке моральне знецінення капіталу під впливом новацій, наявність в економіці дешевих традиційних ресурсів, необхідність здійснення значних капіталовкладень в умовах ризикованості і невизначеності результатів протидіють інноваціям. Тому для того, щоб економічний суб'єкт зважився понести витрати на інновації, необхідні досить вагомі стимули.

Щоб механізми саморегулювання стимулювали подолання інноваційного бар'єру та орієнтували фірми до інноваційної діяльності, та, відповідно, стратегічним завданням держави в інноваційній сфері є створення ефективного конкурентного середовища. Державне регулювання повинне реалізовуватися з урахуванням параметрів, які визначають одночасне здійснення інвестицій та інновацій.

Для підсилення інноваційної активності та інноваційно-інвестиційної привабливості урядом була розроблена Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, результатами реалізації якої мають стати: утвердження інноваційної моделі економічного й соціального розвитку України; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни; посилення конкурентоспроможності національної економіки; досягнення стабільного сталого розвитку й покращення добробуту громадян [3]. Проте інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, а кількість підприємств, що впроваджують інновації, продовжує зменшуватися з кожним роком. Зараз їх частка становить 12–14 %, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно-розвинутих країнах [4].

Слід відмітити, що сьогодні в Україні державна підтримка спрямовується переважно до галузей нижчих технологічних укладів (близько 70 % бюджетних коштів, у т. ч. у паливну промисловість і чорну металургію — понад 50 %), яким надаються податкові пільги та переваги цінового

регулювання. При цьому виробництво наукоміської продукції фактично згорнулося: в електронній галузі — скоротилося більш ніж у 100 разів, у машинобудуванні — у 3 рази, у приладобудуванні та електротехнічній галузі — у 1,5 раза [5]. За таких умов очевидним є формування й закріплення в Україні низькотехнологічної моделі економіки, яка за своїми базовими властивостями не потребує інновацій, не передбачає інвестицій у людський капітал, не формує внутрішній платоспроможний попит на інноваційну продукцію і не створює належних стимулів до інноваційної діяльності, а конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на зовнішньому ринку забезпечується винятково дешевою робочою силою.

Офіційні показники економічного розвитку України за роки незалежності, недостатнє фінансування вітчизняної науки та передових технологій свідчать про «відсталість» інноваційної сфери порівняно з розвиненими країнами світу. Якщо в провідних європейських країнах та США стрімкий бум інновацій розпочався приблизно в середині ХХ століття, в Росії — з 1990 р., в Білорусі — з 1992 р., то в Україні — лише з 2000 р. [6].

В Україні, починаючи з 2007 року, під впливом світової фінансової кризи та внутрішніх факторів (політична й економічна нестабільність) склалася тенденція до зниження питомої ваги підприємств, які впроваджують інновації, і питомої ваги реалізованої інноваційної продукції. У середньому по країні лише близько 13 % [7] підприємств є інноваційно активними (тоді як, наприклад, у Польщі — понад 30 %). Питома вага інноваційної продукції, виготовленої в Україні, в загальному обсязі промислової складає лише 3,8 % [8]. Причому цей показник має тенденцію до зменшення.

Очевидним є значний технологічний розрив між діяльністю промислових підприємств України та розвинених країн світу, однією з причин якого є той факт, що переважна більшість із них працює на застарілому обладнанні. Так, рівень зношення основних виробничих фондів у промисловості становить близько 54 %, зокрема, в машинобудуванні — 57 % (при зношенні машин та устаткування на рівні 71,4 %) [9]. До інших факторів, які стримують інноваційно-інвестиційну діяльність підприємств України, слід віднести: дефіцит власних фінансових ресурсів підприємств для фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційних потреб; зменшення бюджетного фінансування та державної підтримки; дефіцит, недостатній досвід використання та нерозвиненість альтернативних джерел фінансового забезпечення; відсутність чіткого механізму вибору ефективного портфеля джерел фінансування та побудови оптимальної структури капіталу; недостатня кваліфікованість персоналу та нерозвиненість стратегічного мислення в мене-

джерів вищих рівнів, відсутність інноваційно-інвестиційної стратегії підприємств та ін.

Простежуючи за світовим досвідом регулювання інноваційно-інвестиційної сфери з огляду на те, як держава заохочує здійснення інноваційних інвестицій, встановлено новий критерій групування заходів державного впливу. Передусім, це діяльність держави та її вплив на перешкоди, які виникають на шляху інвестування в інноваційному напрямі.

Зображений рис. 1 демонструє напрями державного регулювання, завдяки яким держава усуває перешкоди, які виникають під час здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємницькими структурами.

Державою за роки реформ здійснені заходи щодо формування правової бази інноваційної діяльності, визначені пріоритетні напрями фінансування інновацій. Певні кроки зроблені для формування інфраструктури інноваційної сфери, стимулювання іноземних інвестицій. Проте кардинальних змін на краще не відбулося, що свідчить про певні проблеми у розвитку інноваційної діяльності.

Аналізуючи причини негативних тенденцій у інноваційно-інвестиційній сфері України, виявлено, що невисока інвестиційна і, особливо, інноваційна активність вітчизняних підприємницьких структур викликана існуванням значних перешкод, пов'язаних насамперед з високим ступенем політичного та макроекономічного ризику в інноваційно-інвестиційній діяльності.

Вихід з кризової ситуації в інноваційній сфері української економіки повинен забезпечуватися через вирішення таких завдань [11, с. 79–80]:

— створення передумов для швидкого та ефективного впровадження технічних новинок в усіх сферах діяльності;

— забезпечення структурно-технологічної перебудови як на рівні окремих підприємств, так і економіки в цілому;

— збереження і розвиток стратегічного науково-технічного потенціалу в пріоритетних напрямках розвитку;

— створення необхідних умов для збереження кадрового потенціалу науково-інноваційної сфери, недопущення еміграції висококваліфікованих наукових кадрів;

— визначення пріоритетних напрямків розвитку досліджень та розробок і забезпечення їх державного фінансування;

— застосування нових форм організації інноваційної діяльності, таких як технопарки, технополіси, «інкубатори»;

— заміна існуючої науково-технічної структури мобільними асоціаціями у виді малих інноваційних фірм, консалтингових компаній, тимчасових творчих колективів та інших гнучких форм діяльності;

Рис. 1. Основні напрями державного регулювання перешкод, що виникають у інноваційно-інвестиційній діяльності (джерело: [10])

— визначення і реалізація раціональних форм інтеграції науки та освіти, підготовки наукових кадрів і компетентних менеджерів для інноваційної діяльності;

— формування сучасного ринку інформаційної індустрії.

Враховуючи світовий досвід, потрібно розширити типову структуру джерел фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України, що дозволить швидко й ефективно впроваджувати та комерціалізувати інновації, забезпечуючи високу рентабельність інноваційної діяльності. Фінансова база інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства, окрім власних фінансових ресурсів (прибуток та амортизаційний фонд, страхові компенсації, надходження від нематеріальних активів, надходження від продажу, оренди чи лізингу тимчасово вільних оборотних і необоротних активів, застави майна та ін.), коштів із державного та місцевих бюджетів України і позикових ресурсів (кредити комерційних банків та інші позики, у т. ч. факторинг, форфейтинг та інноваційний кредит), має включати: «вивільнені» фінансові ресурси в результаті застосування державою пільгової податкової та амортизаційної політики; приватні та корпоративні інвестиції, у т. ч. іноземні; надходження від участі в інноваційних та інвестиційних фондах; венчурне фінансування; залучені кошти від розміщення та продажу акцій; доходи від реалізації короткотермінових інноваційно-інвестиційних проєктів; цільові надходження, гранти, спонсорство та підтримку з боку міжнародних організацій.

Сучасний стан національної інноваційної системи України все ще характеризується вагомими структурними дисбалансами, непослідовністю державної політики, відносно низькою інноваційною активністю підприємницького сектору.

За наявності практично всіх типових елементів національна інноваційна система Украї-

ни принципово різняться дуже високою часткою державного сектору, поступовим формуванням великих наукоємних корпорацій, відносно слабким розвитком малого інноваційного бізнесу, а також фондового ринку і венчурного капіталу як джерел фінансування інноваційних проектів.

Таким чином, мета модернізації економіки — формування збалансованого інноваційного сектору й ефективної інноваційної системи, забезпечуючи технологічну модернізацію економіки та підвищення її конкурентоспроможності на основі передових технологій і перетворення наукового потенціалу в один з основних ресурсів стійкого економічного зростання.

Висновок. У результаті проведеного дослідження можна стверджувати про значне відставання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Аналіз офіційних статистичних даних свідчить про глибокий дефіцит фінансових ресурсів, обмежену кількість використовуваних джерел фінансування, загальну тенденцію до зниження обсягів бюджетних і власних коштів підприємств, прорахунки в державній і регіональній політиці. За таких умов доцільно розширити структуру капіталу з орієнтацією на множинність джерел сучасного фінансового забезпечення та шляхи посилення інноваційно-інвестиційної активності підприємств України.

Література

1. Череп А. В. Теоретичні аспекти формування інноваційно-інвестиційної діяльності / А. В. Череп, С. В. Маркова // Інноваційна економіка. — 2010. — № 3. — С. 154–158.
2. Федоренко В. Г. Инвестознавство : підручник / В. Г. Федоренко. — К. : МАУП, 2004. — 478 с.
3. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» № 2632-VI від 21.10.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
4. Там само.
5. Абрютіна А. В. Аналіз ключових проблем інноваційного розвитку в Україні та його фінансування / А. В. Абрютіна, А. С. Ломака // Інноваційний розвиток національної економіки : матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. 7–8 квітн. 2011 р. — Тернопіль : Крок, 2011. — С. 92–93.
6. Лазарев В. С. История и зарубежный опыт создания и деятельности технопарков и бизнес-инкубаторов / В. С. Лазарев, Т. А. Демешик. — Минск : Изд-во РУП «Технопарк БНТУ «Метолит», 2005.
7. Статистичні дані України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Там само.
9. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. — Тернопіль : Економічна думка, 2003. — 326 с.
10. Пророчук Н. Ю. Регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / Н. Ю. Пророчук. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63475.doc.htm.
11. Гросул В. А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні / В. А. Гросул // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3). — Т. 1. — С. 76–82.